

Зоран Лакић

ТРЕТМАН НАРОДНЕ ВЛАСТИ У ИСТОРИЈИ СКЈ

Осврнућу се само на једно питање овог заиста значајног историографског дјела: питање третмана револуционарне смјене власти, наравно — с акцентом на приказу револуционарних промјена у Црној Гори.

У хронолошком смислу то је вријеме НОР-а и револуције 1941—1945. коме је посвећено око 140 страна од укупно 485 колико их има Историја СКЈ. С обзиром да ћу правити неке компарације са ранијим Прегледом историје СКЈ, из 1963. године, да кажем да је овом периоду и тамо посвећено готово исто толико страна од укупно 614 колико их има Преглед историје СКЈ. Истина, историја СКЈ хронолошки допире закључно до 1981. године, а Преглед историје СКЈ до 1958. Овај период је у Погледу историје СКЈ обрађен у једној — VI глави; а у Историји СКЈ му је поклоњен трећи дио са четири главе. Ове компарацијске разлике нијесу формалног карактера.

Мој осврт ћу почети са два цитата:

„Писати историју једне партије не значи ништа друго него писати општу историју једне земље, с монографског становишта — да би се истакао њен карактеристичан вид“ — записао је Антонио Грамши.

Сљедећи цитат потиче од Лењина и гласи:

„Најглавније питање сваке револуције јесте, несумњиво, питање државне власти. . . Питање власти се не смије ни обићи, ни одложити — јер је баш то основно питање које одређује све у развиту револуције, у њеној спољној и унутрашњој политици“.

Аутори Историје СКЈ имали су у виду оба ова полазишта. У приступу припреми овог дјела они су се дефинисали према

питању шта је то историја Партије, у чему се та историја разликује, рецимо, од историје радничког покрета; затим шта је то историја Партије у периоду 1941—1945. године и у чему се она разликује од историје народноослободилачке борбе. Исто тако аутори су се морали дефинисати и према питању историје Партије у НОР-у и револуцији и историји народне власти за тај исти период. Аутори овога дјела су схватили да свака од наведених историја има свој прилаз и своје полазиште, без обзира на чињеницу што је увијек у питању улога и рад КПЈ, као авангардне партије.

То је, наравно, и моје полазиште у критичком осврту на третман изузетно важног питања — револуционарне власти.

У оцјени овога рада у цјелини и посебно теме коју ћу разматрати — морамо правити поређења са ранијим Прегледом историје СКЈ. Одмах да кажем да су предности на страни Историје СКЈ. Уосталом, ангажован је неупоредиво већи број аутора, радило се временски много дуже, значајно је у међувремену узнапредовала историографија, најзад отворени су нови фондови архивске грађе. Када је у питању најављена тема расправе ваља рећи да се у међувремену појавило неколико регионалних монографија, затим историографских студија које ово питање посматрају у југословенском тоталитету и, најзад, у свим републикама и покрајинама појавили су се зборници драгоцене архивске грађе. Све је то била основа да ово дјело већ на самом старту добије повољне научне оцјене. Довољно је рећи да је проглашено за издавачки подухват 1985. године.

У овом осврту нећу се бавити бројним квалитетима овога рада, који је заиста успјешна продубљена анализа и синтеза свих сложених прогреса који су се одвијали на нашем простору у назначеном времену. Сагласан сам са позитивним оцјенама уводничара и дискусијама претходника. А сада бих прешао на конкретне критичке примједбе, увјерен да могу корисно послужити у припремама и сљедећих издања ове књиге и вишетомне историје СКЈ.

Евидентан је хронолошки дисконтинуитет не само у приказу развоја народне власти. У приказу стања односа или честих промјена слиједи се географски критеријум, што отежава увид у цјелину процеса. Пође се рецимо од Словеније, па се иде ка југоистоку земље, без обзира на хронологију догађаја и започетих процеса.

Занемарена је политичко-пропагандна дјелатност органа народне власти у годинама до стварања масовне антифашистичке организације какав је био Народни фронт. За фочански период развоја народне власти чак се таксативно набрајају дјелатности НОО-а, али се занемарује да при њима постоје и такви органи којима је једини задатак — пропагандно-политички рад

(стр. 224). У истом смислу нема спомена о усменој ријечи као облику политичког рада, која је интензивно његована на одређеним подручјима земље. Наводе се подаци о тзв. великој штампи, а тзв. мала штампа је била и бројнија и са пуно резултата. Тек при крају рата констатује се захтјев „да се функције власти одвоје од функција политичких организација, које су до тада по свуда вршили НОО, односно одбори Ослободилне фронте“ (стр. 301).

У третману илегалних НОО-а остало се на нивоу Прегледа историје СКЈ. Тек је поменут отпор у окупираним градовима и уопште на окупираном подручју — гдје су уз организације КПЈ дјеловали и илегални НОО-и.

Нијесам сигуран да је адекватна ова формулација која се налази на страни 207: „То је особито дошло до изражаја у отпору ОДЛУКАМА које је ПАРТИЈА ДОНОСИЛА у погледу ОРГАНИЗОВАЊА ЖИВОТА НА ОСЛОБОЂЕНОЈ ТЕРИТОРИЈИ“ Тај задатак је био у надлежности НОО-а.

Развојем НОП-а развијале су се обавезе и задаци НОО-а. То се огледа и у измијењеној организацији НОО-а. Да се потпуније анализира пракса из рада НОО-а, управо из периода фочанских прописа, не би се остало на констатацији да су њихови основни задаци — ОСТАЛИ НЕПРОМЕЊЕНИ (стр. 217).

Запостављена је локална иницијатива у раду НОО-а до конституисања АВНОЈ-а новембра 1942. године. Ту се налазе регионалне специфичности које чине богатство револуционарних токова по којима је наша револуција препознатљива у односу на друге. Послије конституисања АВНОЈ-а ових иницијатива и локалних специфичности је све мање — револуција добија свој јединствен колорит.

Да ли су НОО-и привремени или стални органи власти од самог почетка народноослободилачког рата јула 1941. године — то је питање одавно присутно у нашој историографији (стр. 238). Аутори су без ваљаних разлога остали на нивоу тумачења у Прегледу историје СКЈ из 1963. године, иако су све остале анализе унутрашњих односа и спољних фактора — упућивале на потребу да се и у овом смислу учини помак од оцјена датих у архивским документима, који су у оно вријеме имали и пропагандно-политичку функцију.

Војни субјект је добио приоритет над субјектом власти и у другим питањима. Помињу се, рецимо, команданти већих партизанских јединица, али се не наводе имена предсједника земаљских антифашистичких вијећа ослобођења по републикама. Чак се на стр. 255 каже и ово: „С продором појединих јединица народноослободилачке војске на неослобођене територије — СТВАРАНИ СУ ОРГАНИ НАРОДНЕ ВЛАСТИ“. У ствари, захваљујући раду свих органа на окупираном подручју, у моменту до-

ласка партизанских јединица долази до „наглог прилива бораца (што је) омогућило попуњу постојећих и стварање нових јединица народноослободилачке војске“ — како се то и каже на стр. 263.

Неки процеси изградње народне власти нијесу довољно објашњени: ЗАВНО САНЦАКА, ЗАВНО БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ, затим одлуке Главног НОО-а Косово и Метохије. Нема објашњења зашто се не оснива ЗАВНО Србије.

Неки процеси су остављени на пола, јер су свој завршни чин добили након ослобођења: оснивачки Конгрес Народног фронта августа 1945, проглашење Републике новембра 1945. и доношење Устава ФНРЈ јануара 1946. године.

Опште примједбе ћемо завршити констатацијом да је Историја СКЈ фактографски осиромашена у односу на Преглед историје СКЈ, који се опет не одликује прецизношћу анализа међусобно условљених процеса, како је то добро урађено у Историји СКЈ.

Наведене опште примједбе добрим дијелом су изведене из црногорске праксе или се односе на њу. У истом смислу навођење још конкретнијих примједба из црногорске праксе није мотивисано настојањем да се акцентира наше искуство, већ жељом да се преко тога искуства још више сагледа (богатство револуционарних токова на југословенском простору.

Историографија је констатовала да је тринаестојулски устанак феномен II свјетског рата. Он је то и због оствареног степена развоја народне власти. Као такав он је вриједност НОП-а не само у Црној Гори већ и у Југославији. Народна власт се већ тада јасно — правно и суштински дефинише према старој власти, бирачком праву, праву жена, према Југославији као држави, народном зајму. Тада и касније то се чини с високим правном културом, језиком „Комунистичког манифеста“ — што није случај другдје. Ако су то забиљежили стручњаци из земаља веће правне културе и дуже револуционарне традиције, ваљало је то рећи и у Историји СКЈ.

У јулу 1941. године у Црној Гори функционише систем војно-позадинских органа власти који су у Историји СКЈ помјерени у касније вријеме и нејасно дислоцирани.

Код приказа избора НОО-а има доста уједначавања; не истичу се разлике, којих има, баш у првој години рата. То се огледа и у панорами имена првих органа народне власти у Црној Гори и Југославији. У Црној Гори се бирају на широкој демократској основи, која у виђењу централних органа НОП-а прераста у формалну демократију. У овом смислу требало је истаћи да је при избору Главног НОО-а за Црну Гору и Боку фебруара 1942. године проведена широка демократска процедура и поступак, што тада није био случај другдје. Не ради се о Црној Гори, дак-

ле, већ о Југославији и њеном искуству. Када се набрајају и коментаришу репрезентативни скупови културних радника у земљи који се дефинишу према револуционарним промјенама (стр. 307), требало је макар поменути да је више таквих скупова одржано у Црној Гори у периоду од децембра 1943. до новембра 1944. године.

На крају да кажем да је Историја СКЈ конципирана као синтеза која не дозвољава шире елаборације о многим појединачним питањима. Па ипак јој се могу стављати и примједбе какве су изнесене. Нека од наведених питања једноставно су „промакла“ ауторима Историје СКЈ. Друга питања, међутим, аутори нијесу прихватили у претходним расправама о припреми Историје СКЈ. Биће потребно још нових расправа, како бисмо новим аргументима, а то су нове књиге, обезбиједили да добију третман какав и заслужују, како са становишта посебног тако — или још више — са становишта општег.